

KAPİTALİZM SONRASI

Geleceğimiz İçin Bir Klavuz

Paul Mason (2015), Yordam Kitap, Çev. Şükrü Alpagut
415 sayfa, Türkçe baskı 2016, ISBN: 9786051721507

Eğilimleri açıklayan büyük kuramların takipçileri için ampirik olguların cazibesi bir süre sonra kaybolabilir; somut durum, açıklanan soyut eğilim içindeki olası salınımlardan biri gibi görülebilir sadece. Yüksek bir soyutlama olan Marksist iktisat için de aynı tehlikenin geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Oysa tek bir şablonun tüm somutluk düzeylerinde ve tüm tarihsel konjonktürlerde geçerli olmasını beklemek Marksist düşüncenin ve sosyal bilimin mantığına aykırıdır.

Somutluğa yaklaşmak farklı sorunsal düzeylerinde kuramın tekrar tekrar sınanmasını ve kurulmasını/inşa edilmesini gerektirir ki Marksizm içinde bu inşayı gerçekleştiren değerli örnekler de mevcuttur. Bertell Ollman'ın Marksist kuramın türlü inceleme alanlarında somut ile soyut arasındaki diyalektik ilişkiyi kuramsallaştıran çalışmaları; Cem Eroğul'un Marksist bir araştırma yönteminin pratikte nasıl inşa edildiğini ortaya koyan *Birey Nedir?* eseri; iktisat alanında çokça çalışma üretmiş olan David Harvey'in çalışmaları Marksist kuramı somuta doğru yaklaştıran önemli ve yakın tarihli örnekler olarak sıralanabilir. Bu tanıtım yazısında ele alacağımız Paul Mason'un *Kapitalizm Sonrası* isimli eseri de iktisat alanında bu listeye eklenebilir.

P. Mason, 2001'de BBC 2 Gece Haberlerinde ekonomi editörü, ardından BBC 4 Haber programında Dijital ve Kültür editörü, 2014'ten itibaren de aynı programda yine ekonomi editörü olarak görev almış; Şubat 2016'da ise bu pozisyondan ayrılıp serbest çalışmaya başlamış. Tıpkı Harvey gibi Mason da iktisat kökenli değil (bilindiği üzere Harvey coğrafya kökenli). Mason üniversite eğitiminde müzik ve politika derecesi alıyor; ardından eğitim bilimleri fakültesinde müzik öğretmenliği eğitimini tamamlıyor; lisans sonrası araştırma konusu ise İkinci Viyana Okulunun müziği üzerine.¹ İyi ya da kötü fark etmez ama Marksist iktisat yapmaya kalkışabilmek için, lisansta anaakım

---

1 [https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Mason_\(journalist\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Mason_(journalist))

iktisadın zulmüne uğramamış olmanın avantajlı olduğu sonucunu çıkarabiliriz belki.

Paul Mason yaptığı haberlerle, aldığı ödüllerle, popüler bir editör. Kendi ifadesiyle 2008 krizinden hemen önce, “büyük bir bankanın batmak üzere olduğuna ilişkin kaygıları, olay gerçekleşmeden altı hafta önce” haber yapan birisi (s. 32). Güncel ekonominin olay akışını iyi takip etmesi gereken birinin, sezgilerinin gelişkin olmasını şaşırtıcı değil. İlginç olan, ana-akım medya içerisinde yer alan bir iktisatçının *Geleceğimiz için Bir Klavuz* oluştururken Marksist emek değer kuramına temel teorik referans olarak başvurması. Yine kendisinden aktaracak olursak: “2008’de Karl Marx’a acayip bir şeyler oldu: ‘O, Geri Döndü!’ diye haykırıyordu London Times’ın manşeti. Marx’ın Kapital’inin Almanca yayıncısının bildirdiğine göre, hükümetten bir bakan, onun fikirlerinin ‘o kadar da kötü’ olmadığını açıkladıktan sonra, satışlarda %300 artış oldu. Bu arada Japonya’da Kapital’in manga (çizgi) versiyonu çığ gibi yayıldı. Fransa’da Nicolas Sarkozy, Marx’ın başyapıtının Fransızca basımının sayfaları arasında gezinirken fotoğraflandı” (s. 89). Bu listeye, her ne kadar kendisi ve eseri Marksist olmasa bile Thomas Piketty’nin 2013 yılında yayınladığı ve en çok satanlar listesine giren kitabına *21’inci Yüzyıl için Kapital* başlığını koymasının da, Marx’ın *Kapital*’ine bir öykünme olması itibarıyla, eklenebilir.

Mason’un kitabı, Marx’a olan bu popüler ilgi ve iltifatın çok ötesinde bir çalışma. Marksist iktisadı işlevselleştirme ve bu kurama katkı yapma amacı ile kaleme alındığı açıkça hissedilen bir kitap. Zaten kendisi de çalışmasını, Marksizm kuramının “bütününe özgül bir soruna uygulama girişimi” (s. 220) olarak tanımlıyor. Kapitalizmin gelişiminin sonuna gelindiğini ve bunu en iyi açıklayan kuramın Marksist iktisat olduğunu; kapitalizmin yıkıntılarından yeni bir sosyoekonomik sistemin doğacağını; bunun uzun bir süreç olduğunu ve sonucun neye benzeyeceğini de yine Marksist iktisadın açıklayabildiğini söylemesi ana-akım medyada görev almış bir editör için epey radikal olsa gerek.

Mason, bugün yaşamakta olduğumuz gerçekliği, geleceği şimdiden şekillendiren eğilimler olarak okuyor ve kapitalizm sonrasını görebilmek için de bugünün somut çözümlemesine odaklanıyor. Mason’un kendi ifadesiyle, “(f)iiilen meydana gelmekte olan yapısal mutasyonu görmezden gelerek genel anlamda krizlerin izini soyut bir neden buluncaya kadar sürme kararlılığı, Marksist kuramdaki karışıklığın özgün nedeni olmuştur. Bu kez bundan kaçınılmalıyız. Anlatı somut olmalıdır: Kapitalizmin gerçek yapılarını – devletleri, büyük şirketleri, refah sistemlerini, finans piyasalarını– kapsamalıdır” (s. 117).

Kitabın tarzı ve yazım dili, zaman zaman bir belgesel metnini andırıyor. Şükrü Alpagut'un çevirisi metnin akıcılığını arttırmış. Ardı ardına hızla sıralanan tezlerin örneklerle ve kavramlarla beslenerek ikna edici kılınmaya çalışılması, güçlü betimlemelere ve geniş bir genel kültür havuzunu kullanabildiğini gösteren referanslara başvurulması kitabın temel karakteri. Pek çoğu kısa değinilerden ibaret olsa da, dizin bir hayli kapsamlı. Kitapta başvuru kavram/olgu/kuram spektrumu G. Akerlof ve C. Darwin'den Para Okulu'na, Hegel ve Gramsci'den Bavyera Sovyet Cumhuriyeti'ne, Galler Madenciler Sendikası'na, Holokost'tan Fransa'da aşırı sağın iktidara gelme olasılığına, Karbon İzleme İnisiyatifi'nden, Beyonce'nin albümüne ve Nike spor ayakkabılarına kadar... yayılıyor.

Başlangıç Fikri

Kitap, “kapitalizmin kendisini geride bırakmak” (s. 13), neoliberalizmi “başımızdan defetmek”, “neoliberalizmi alaşağı etmek” (s. 16) gibi fikirler ile açılıyor: “%1'lik kesim içinde bir dinin gücüne sahip” olan bu sistemi alaşağı etmek için “onun kadar güçlü ve etkili bir şeye ihtiyacımız var; sadece dünyanın nasıl işleyebileceğine ilişkin parlak bir fikir değil, kendi kendisini yürütebilen ve elle tutulur şekilde daha iyi bir sonuç üretebilen yeni, bütüncül bir model olmalı. Buyruklar ya da politikalar üzerine değil, mikro mekanizmalar üzerine kurulmalı; kendiliğinden çalışmalı. Bu kitapta açık seçik bir alternatifin olduğunu, bunun küresel olabileceğini, yirmi birinci yüzyıl ortasına gelindiğinde kapitalizmin sunacağından çok daha iyi bir gelecek sunabileceğini savunuyorum” (s. 15-16). Bu muhtemel yeni dönemi kapitalizm-sonrası (post-kapitalizm) olarak adlandırıyor Mason ve böylece, kapitalizmin doğal ve sonsuz bir düzen olmadığını hatırlatarak işe başlıyor.

Buraya kadar Mason'un tespitleri, kitabın devrimci bir müdahalenin ve dönüşümün gerekliliğine dair bir çağrı yapacağı izlenimini doğuruyor okuyucuda. İlerleyen paragraflarda ortaya çıkacağı üzere Mason böyle bir devrimci müdahaleyi benimsemiyor. Biraz önceki alımda geçen “mikro mekanizma” ifadesi önemli; zira içsel bir süreç ve reformlarla gelecek bir dönüşümün anahtarı yazara göre burada yatıyor. Mikro mekanizma ile kast edilen, bilgi teknolojilerindeki muazzam ilerlemedir; üretimin artık bilgi yoğun olarak yapılıyor hale gelmesidir. Mason'un tezine göre, bu teknolojik ilerleme ile kapitalist piyasaların çelişiyor olması, devrimci bir reform sürecini başlatmaktadır.

Bu analize biz, mikro-iktisat analizi ya da basitçe iktisat diyebiliriz. Kitap sadece bu mikro boyutta ilerlemiyor, makro müdahaleleri de içeriyor. Dönüşüm sürecini mümkün kılmak üzere şu somut önerileri ortaya koyuyor: “büyük finansı baskılamak, kemer sıkmayı tersine çevirmek, yeşil enerjiye

yatırım yapmak ve yüksek ücretli çalışmayı desteklemek” (s. 13). Kitabın sonunda biraz daha çeşitlenecek olan bu radikal müdahale önerilerine de politik analiz diyebiliriz.

Marksist incelemede iktisadi olan ile politik olanın birbirinden ayrışması sadece inceleme sorunsalları ayrıştığında mümkün olabilir. Kapitalizm ve kapitalizm sonrası üretim biçimleri ve sistemik dönüşüm sorunu gibi bütünlüklü sorunsallar ele alınırken ise iktisadi ve politik olanın birbirinden ayrışması teorik olarak mümkün değildir. Bu imkansızlığın yaratacağı çelişkilerin Mason’un bu çalışması için de geçerli olduğu, bu tanıtım yazısının sonunda ortaya koymaya çalışılacak. Fakat bundan önce, Mason’un tezlerini biraz daha yakından ele alalım.

Mikro İktisadi Eksen: Bilgi Teknolojisi

Mason, kapitalizmde ana üretici gücün artık bilgi haline geldiğini; makinelerin ana rolünün üretmek, insanların ana rolünün denetlemek olduğu bir gelişmişlik evresine ulaşıldığını düşünmekte -ki bu, kendisinin ısrarla öngörüsüne ve önemine işaret ettiği Marx’ın Grundrisse’deki tespiti. Mason, Marx’ın bu tespitinin ancak ve asıl şimdi; yani içinde bulunduğumuz olgunluk evresinde geçerlilik kazandığını vurguluyor. Biraz daha ileri giderek, Marx’ın kuramını inşa ettiği dönemde, yani kısıtlı kaynakların olduğu bir dönemde Marksist iktisatın kendi ifademizle söyleyecek olursak fazla soyut kaldığını vurguluyor. Grundrisse’deki bu tespitlerin Kapital yazılırken kaybolup gitmesi ve Kapital’de yer bulamamasının yanıtını o dönemde kapitalizmin maddi koşullarının henüz gelişmemiş olmasına bağlıyor.

“Toplumsal bilginin piyasa mekanizmasını çözdüğü bu model niçin Kapital yazılırken kaybolup gider? Bunun –tüm metinsel irdelemelerden öte–apaçık yanıtı kapitalizmin o zaman bu önermeyi doğrulamamış olmasıdır. 1858’deki panik geçince, istikrar geri geldi. Telgrafın ve buharlı lokomotifin özünde yatan bilginin toplumsallaşması, kapitalizmin temelini havaya uçurmak için yetersizdi” (s. 196).

Bilgi, herhangi bir meta, herhangi bir sermaye ya da herhangi bir teknoloji değildir kuşkusuz ki. Bilgi sıfır marjinal maliyete sahiptir; örneğin kullanıcı sayısı ne kadar artarsa artsın internete yüklenen herhangi bir eğitim malzemesinin maliyeti artmaz. Bilginin bir kere ortaya çıkarıldıktan sonra sınırsız kullanımı mümkündür. Çünkü rekabetsizdir (s. 171-172) ve bütün bunlar, “normal fiyat mekanizmasını yerle bir” eder (s. 173). Bilişim, “gelecekteki tüm yeniliklere –biyoteknoloji ve hayal bile edemeyeceğiniz şeylere– sıfır fiyat dinamiğini yükler” (s. 241).

Böylece sistemi dönüştürecek olan çelişki, yani teknoloji ile piyasa mekanizması arasındaki çelişki ortaya çıkmış olur. Ancak Mason bu tespiti iktisadi ve teknik analiz ekseninde tutmaktadır. Örneğin bilginin, dışlama özelliğine referans vermekle birlikte (s. 172) ki bu bilginin hala bir meta olarak alınıp satılmasını mümkün kılan özelliktir; bunun sınıf iktidarı ile ilgili ve dolayısıyla politik boyutu olduğunu açıkça göz ardı eder. Bir süre sonra dışlama özelliğinin kendiliğinden ya da teknik olarak ortadan kalkacağını varsayar.

Mason, bilginin dönüştürücü gücüne dair bu tespitlerin kendisinden önce yapıldığına, örneğin, Negri'nin *Marx Ötesi Marx* eserinde Grundrisse'nin önemini keşfettiğine işaret ediyor; Negri'nin bilişsel kapitalizm, maddi olmayan emek/sermaye, fabrikanın toplumun bütünü haline gelmesi gibi tespitlerini önemsiyor (s. 198-199). Ama önemli bir eleştiri de getiriyor: “‘Toplumun bütünü bir fabrika haline gelmiştir’ demek doğru olmakla birlikte, sömürü mekanizmaları hala öncelikle ücretler, sonra borçlanma ve ancak son olarak, marka değerinin yaratılmasına” bağlı durumdadır (s. 203); oysa bilişsel kapitalizmin kilit savunucuları halihazırda tam olarak işleyen bir sistem kurulduğunu varsaymakta, BRİC ülkelerinde yükselen eski tarz endüstriyel üretimi küçümsemektedirler (s. 200-201). Mason bunu, yeni bir kategori icat etmek ve onu her şeye uygulamak, diğer bir deyişle var olan her şeyi yeni fikrin alt kategorileri olarak yeniden sınıflandırmak ve böylece karmaşık ve çelişkili gerçekleri analiz etme derdinden kurtulmak olarak görüp eleştirir (s. 201).

Asıl önemli eleştirisi ise, bilgi mallarıyla birlikte emek değer kuramının öldüğünü iddia eden Negri-Hardt'a karşı, tam da böyle bir evrede emek değer kuramının çalıştığını savunmasıdır. Varsayılanın aksine emek kuramı bu çağda “çökmeyen tek açıklamadır” (s. 208). Emek kuramı, “makinelere bedava üretilebildiği ve sonsuza kadar dayanabildiği bir ekonomide değeri nasıl ölçeceğimizi bize anlatır” (s. 209). Yani “bilgi”, emek değer kuramını değil, piyasa mekanizmasını kemirmektedir (s. 206).

Makro-Politik Eksen

Bilginin yarattığı dönüşümün mikro ölçekte ve teknik diyebileceğimiz bu inceleme ek olarak, girişte belirttiğimiz üzere, kitabın politik hattını oluşturan bir diğer eksen daha var. Bu eksen de iki grupta toplulaştırmak mümkün: İlki, kitabın hemen birinci kısmında ele alınan uzun dalgalar hipotezi ve bunun politik bir bağlamda tekrar yorumlanması; ikincisi ise kitabın sonlarına doğru kapitalizmin halihazırda iyice derinleşen üç sistemik krizi. Şimdi sırasıyla bunları inceleyebiliriz.

Kitabın birinci kısım-ikinci bölümünün tamamı, Kondratyev'in uzun devreler teorisinin ayrıntılı bir anlatımına ayrılmış durumda. Devreler teorisinin ele alınmasının bir nedeni kapitalizmin adaptasyon/mutasyon yeteneğini ortaya koymak. Mason bu teknik analize bir miktar da sınıf çelişkisi ekleyerek, politik bir analiz düzeyine taşıyor ki ona göre bu, devreler teorisine “kritik önem taşıyan bir katkı” (s. 121) niteliğinde ve en temelde işçi sınıfı direnişinin şekillendirici etkisine dikkati çekme anlamını taşıyor: “Her bir uzun devrede, aşağı yönlü gidişin başlangıcında ücretlere ve çalışma koşullarına karşı girişilen saldırı, örüntünün en açık seçik özelliklerinden biridir. 1830'lardaki sınıf savaşımı, 1880'lerdeki ve 90'lardaki sendikalaşma çabalarını, 1920'lerdeki toplumsal sürüşmeyi ateşleyen budur. Sonuç, kritiktir: Eğer işçi sınıfı saldırıya direnirse, sistem daha esaslı bir mutasyona zorlanır, bu da yeni bir paradigmanın belirmesine olanak sağlar. Ama dördüncü dalgada, eğer işçiler başarıyla direnmezlerse nelerin olduğunu anlamış bulunuyoruz” (s. 121). Mason, neoliberalizmde işçi direnişinin çöktüğünü, örgütlü emeğin yenilgisini şu sözlerle tespit ediyor: “1980'ler, uzun dalgaların tarihinde işçi direnişinin çöktüğü birinci ‘uyum evresi’ne tanıklık et(miştir)” (s. 143) ve “örgütlü emeğin yenilgisi, dördüncü uzun dalganın uzatılmasını olanaklı kıl(mıştır)” (s. 144).

Politik boyutuyla yeniden şekillendirilen bu uzun devreler incelemesi, kapitalizm sonrasına geçişin nasıl mümkün olacağına ipuçlarını da sunuyor. Mason'un kapitalizm sonrasına ulaşmanın kurucu dinamiklerinden biri olarak öne süreceği politika önerisi “yüksek ücretli çalışmayı desteklemek”. Ancak işçi direnişinin çöktüğü bir evrede yüksek ücret politikasının nasıl hayata geçeceği sorusu yanıtız kalıyor. Daha doğrusu, Mason devreler teorisine kattığı sınıfsal bakış açısını bu noktada terk edip yeniden teknik boyuttan ilerliyor: “Ücretler acımasızca aşağıya çekilemez olunca, teknik yenilenmede bir atılım meydana gelecektir, bunun sonucu olarak da toplum genelinde gerek duyulan çalışma saatlerinde azalma olacaktır” (s. 377).

Yüksek ücretli çalışma önerisi gibi radikal bir makro politika müdahalesi gerektiren diğer başlıklar “üç sistemik kriz eğilimi” şeklinde sunuluyor. İklimsel, demografik ve finansal kriz eğilimleridir bunlar ve ne yazık ki konunun ağırlığına rağmen kısa bir bölümde (9. Bölüm) ele alınıyor. Burada özetlemek yerine, her bir kriz eğiliminin makro politik müdahaleleri gerektirdiğini vurgulamakla ve yine bu müdahalelerin öznelinin kimler olduğu sorusunun yanıtız bırakıldığını belirtmekle yetinelim.

Radikal Bir Geleceğe Doğru

Mason, inşa etmeye çalıştığımız şeyin kapitalizmden “daha karmaşık, daha özerk ve daha istikrarsız” olması gerektiğini söyler. Bu radikal geleceğe doğru geçiş için bazı alıntılar aktarmak yerinde olacaktır:

“Eğer post-kapitalizm tezi doğruysa, yaşayacağımız geçiş süreci, Sovyet planlamacıların tasavvur ettikleri geçişe değil, daha çok, feodalizmden kapitalizme geçişe benzeyecektir. Uzun olacaktır; karışıklık olacaktır; süreç içinde, bir ‘iktisadi sistem’ kavramının kendisini de yeniden tanımlamak gerekecektir” (s. 315).

“Olabilirlik anında bulunuyoruz: Serbest piyasanın ötesine, karbonun ötesine, zorunlu çalışmanın ötesine kontrollü bir geçişin olabilirliği...” (s. 385).

“Şeylerin İnterneti bir kez devreye girince, bilgi ekonomisinin gerçek kalkış noktasına gelmiş oluruz. O andan başlayarak kilit ilke, toplanan bilgiler üzerinde demokratik toplumsal denetim kurmak ve bu bilgilerin devletlerce veya şirketlerce tekelleştirilmesini ya da istismar edilmesini önlemektir” (s. 357).

Tüm bunların kapitalist mülkiyet ilişkisine politik/devrimci bir müdahaleyi gerektirdiğini düşünebiliriz. Ne var ki Mason, burada titiz bir şekilde reformcudur; ihtiyacımız olan şeyin “devrimci reformculuk” olduğunu belirtir (s. 350). Mason’un bu pozisyonu ile ne ana-akıma, ne de Marksist iktisada yaranamaması çok muhtemeldir. Yine aynı bölümde kendisi de bunu kabul eder ama devrimci reformculuğu, “takım elbiseli sosyal demokrasi da *Occupy* kampındaki eylemciyi de ürkütecek bir slogan” olarak biraz gururla değerlendirir (s. 350). Bugünü ve geleceği dönüştürmek üzerine kurulu bir tezin, radikal bir toplumsal hareketlilikten ürkerek savunulması ve sadece teknik gereklilikler düzeyinde şekillendirilmesi şaşırtıcıdır. Bu ürkekliğin, reformcu İngiliz geleneğinin mi, yoksa ana-akım BBC kültürünün bir sonucu mu olduğunu bilemiyoruz. Ama açık ki, iktisadi olanın içindeki politik boyuttan kaçınması Mason’un kendi tezi için çelişkili sonuçlar doğuracaktır. Kitabın son bölümlerinde berraklaşacak olan bu çelişkilere gelmeden yukarıda aktarılan tarihsel okumalardan birine ilişkin şu eleştiriyi hemen ortaya koyabiliriz: Feodalizmden kapitalizme geçiş yıllara yayılan bir süreçtir fakat sadece reformcu bir süreç olduğu söylenemez. İngiltere’de kralın idamı ile sonuçlanan devrim, Fransız Devrimi, ABD bağımsızlık ve iç savaşı, batının küresel emperyalist yayılcılığı ve piyasa ilişkilerini tesis etmek için girdiği savaşlar, yani kapitalizmin kuruluşu, basitçe ‘uzun bir karışıklık’ olarak anlamlandırılabilir mi? Mason’un uzun geçiş sürecini fazlasıyla reformcu gördüğünü söylemek mümkün. Kapitalizm sonrası aşama günümüzde teknik olarak mümkün hale gelmiş olsa bile, sermaye sınıfına ihtiyaç duymayan bir evreye hayat verebilmek için, sermayenin sınıf egemenliğinin nasıl sonlandırılacağı önemli ve politik bir sorudur: Geçiş evresinde özne ve sınıf çatışmasının formu ne olacaktır? Bu sorunsal, kapitalist sınıf egemenliğinin politik/kültürel/hukuki boyutlarını, mülkiyet ilişkilerinin ve devletin anlamını sınıf ilişkileri/çatışmaları bağlamında çözümlenmeyi gerektirir.

Özne Sorunu

Mason, kapitalizmin sınıfları nasıl ki feodal sınıflardan farklı ve yeni sınıflarsa, kapitalizm sonrasının sınıflarının da kapitalizminden farklı olacağını vurgular. Değişimin yeni öznesi “herkes”tir. “Kapitalizm sonrasına giden yol farklıdır ve artık yeryüzündeki herkes potansiyel değişim etkeni haline gelmiştir” (s. 246). Çoklu benliğe sahip yeni tür bir kişi meydana gelmiştir; “Artık ortaya çıkması mümkün olan post-kapitalist toplumun taşıyıcısı, işte bu yeni tür kişidir”(s. 204). *Sublasyon* (yadsıyarak aşma), yani bir şeyin “aynı anda hem yıkılmasını hem de başka bir şey olarak ayakta kalmasını” anlatan kavrama, kapitalizm sonrasına geçişteki işçi sınıfını nitelendirmek için başvurulur: “İşçi sınıfı, ölmüş olmamakla birlikte, bir *sublasyon* anından geçmektedir. Öyle farklı bir biçimde ayakta kalacaktır ki, muhtemelen başka bir şeymiş gibi hissedecektir. Tarihsel bir özne olarak işçi sınıfının yerini, toplumun tüm yönlerini savaş alanı olarak kullanan ve yaşam tarzında dayanışmanın değil, geçiciliğin öne çıktığı türlü çeşitli, küresel bir nüfus almaktadır” (s. 248).

Acaba Mason’un *sublasyon* kavramını kullanmasında, bu yeni sınıfın ortaya çıkarken kendisini devrimle ispat etmesinin gerekmeceği düşüncesi de rol oynuyor denebilir mi? Gerçekten de, Mason tarihsel devrim anlarını da küçümsercesine geçiştirmekte, işçi sınıfının devrimciliğinin başarısını tarihsel olarak sorgulamaktadır. İşçiler, “(i)ktidarı ele geçirdikleri nadir durumlarda, yanlış bayrak altında faaliyet gösteren seçkinlerin iktidarı gasp etmesine engel olamamışlardır. 1871’de Paris Komünü, 1937’de Varcelona, Rus, Çin ve Küba devrimleri, hepsi, bunu ortaya koyuyor. Sol literatür, bu 200 yıllık hezimet öyküsünün mazeretleriyle doludur: Devlet aşırı güçlüydü, liderlik aşırı zayıftı, ‘işçi aristokrasisi’ aşırı nüfuzluydu, Stalinizm devrimcileri katletti ve gerçeği engelledi. Sonuçta bu mazeretler sadece iki başlıkta toplanır: kötü koşullar ya da kötü liderler” (s. 249).

Hatta devrim teorilerine ilişkin eleştirel pozisyonunu daha da ileri taşıyarak Marksizmin, işçi sınıfını “yanlış değerlendirdiğini” de iddia etmektedir (s. 249). “Proletarya, insan toplumunun şimdiye kadar üretmiş olduğu aydınlanmış, ortaklaşa bir tarihsel özneye en çok yaklaşan şeydir. Ama 200 yıllık deneyim gösteriyor ki, proletaryanın öncelikli uğraşısı, ‘kapitalizme rağmen yaşamak’ olmuştur, kapitalizmi devirmek değil” (s. 249).

Bu tespitlerin fazlasıyla soyut olduğunu söyleyebiliriz. Sanki Mason, tarihte karşı-devrimlerin yıkıcılığına işaret etmek *ile* devrimleri hepten reddetmek ayrımını yapamamaktadır.

Öte yandan Mason, soyutladığı yeni öznenin fazlasıyla umutludur: “İnsan soyunun tarihindeki en yüksek eğitilmiş ve en iyi bağlantılı kuşak, eşitsizliğin fazla ve büyümenin durağan olduğu bir geleceği kabul

etmeyecektir” (s. 64). Oysa yaşamakta olduğumuz neoliberal çağdaki bu kuşağın, Piketty’nin tablolarına bakarsak, ekonomik olarak yüz yıl önceki gelir ve servet dağılımı eşitsizliğine mahkum biçimde yaşayan ve bunu değiştirmeyi henüz başaramamış bir kuşak olduğunu söylemek de mümkündür.

Büyük Çelişkilere Ufacık Değişiklerle Yanıt Vermek

Mason’un tespitine göre “bilgi teknolojisiyle birlikte, ütopyacı sosyalist projenin büyük kısımları olabilirlik kazanmıştır” (s. 26). Sorun şu ki, ekonomik ve politik olanı bütünleyemediği için bir süre sonra kitabın kendisi ütöpik bir hal almaktadır. Çelişkileri yok sayan, politik yapının dinamiğini göremeyen ama ufacık değişikliklerle büyük umutlar vaat eden bu coşkulu pasajları buraya aktarmak açıklayıcı olacaktır (vurgular bana ait):

“Eğer devlet, yeni bir iktisadi sisteme geçişin sağlanmasına yardımcı olacaksa, en yakıcı sorun borçtur” (s. 366) (Niye devlet buna yardımcı olsun? Devlet kim ve kimin?)

“Borçlar tek taraflı olarak silinebilir...” (s. 366) (Bunu mümkün kılacak gücün kaynağı nedir; niye tek taraflı olarak silinsin?)

“Eğer vergi sistemini, kârsız ve iş birliğine dayalı üretim yapılmasını ödüllendirmek üzere yeniden şekillendirirsek ve düşük ücretli işletmeler kurulmasını zorlaştırmak ama insanca geçim ücreti verenlerin kurulmasını çok kolaylaştırmak üzere şirket mevzuatını yeniden düzenlersek, küçük bir harcama ile büyük bir değişiklik yapabiliriz” (s. 368)? (bunu yapabilmemizi sağlayan politik güç nerden gelecek?)

“... ABD’de her 8 kişiden 1’i McDonald’s için çalışmıştır. Hayal etsenize, MCDonald’s yeni bir elemanın işe başladığı gün sendikacılık konusunda bir saatlik kurs vermek zorunda olsaydı” (s. 369). (Evet; bunu ancak hayal edebiliriz).

Aslında bir süre sonra Mason’un kendisi de bu ifadelerin ütöpik olduğundan kuşkuluyor olsa gerek, aynı soruları sormakta: “Şirketleri bunların herhangi birini yapmaya ne yöneltebilir? Cevap: Yasa ve mevzuat” (s. 369). Bu yasa ve mevzuatın yapılmasını kimin sağlayacağı sorusu yine sorulmamakta, yanıtsız bırakılmaktadır. Örnekleri çoğaltabiliriz:

“1990’lardan beri semirmiş olan düşük ücretli, düşük vasıflı ve düşük kaliteli şirketlerin var olmalarının tek nedeni, devletin acımasızca onlara bu alanı açmış olmasıdır” (s. 369). Mason bu noktada neden ile nasıl sorularını birbirine karıştırıyor olabilir. Belki de kapitalizmin en yüksek emek sömürsünün yaşandığı neo-liberal dönemin emek sömürsünün tek nedeni devlet olmasa gerektir.

“Yapmamız gereken tek şey, bu süreci geri vitese takmaktır. Belirli iş modellerini **yasaklamak** radikal bir önlem gibi gelebilir, ama kölelik ve çocuk emeği konusunda yapılmış olan budur... bu kısıtlamalar, aslında kapitalizme çekidüzen vermiş ve hamle yapmaya zorlamıştır (...) **Böylece ufacık değişikliklerden, yeni sistemler doğup gelişebilir**” (s. 369).

“Firmaların **fiyatları tekeli bir tarzda belirlemeleri yasaklanınca** ve genel bir taban gelir olanağı sağlanınca” (s. 371).

“Finansal Sistemi Toplumsallaştırın” başlıklı bölümde temel önlemler listesi oluşturulmakta ve şöyle denmekte: “... **önlemler eğer küresel ölçekte uygulanırsa** daha etkili olacaktır” (s. 374).

“Devletlerin ya da para bloklarının oluşturduğu küresel bir ekonomide, bu, tepki çekecektir ama en sonunda, Bretton Woods’la ilgili yaşandığı gibi, sisteme dahil bir ekonomi bunu yaparsa, **diğer ülkeler de onu izlemek zorunda kalacaklardır**” (s. 374).

Özetleyecek olursak, tüm kitaba yayılan sorun, büyük bir dönüşümün reformist şekilde formüle edilebilmesi için sadece teknik boyutu ile ele alınmasında yatmaktadır. Kendi ifadesi açıklayıcıdır: “Temel çelişkinin teknoloji ile piyasa mekanizması arasında olduğu kapitalizmden bilgiye dayalı bir çıkış yolu” formüle edilmektedir (s. 196).

Politik düzeyin eksikliğinin yarattığı boşluğu şu alıntıda açıkça görebilmekteyiz: “Devlete ne olur? Muhtemelen zamanla gücünü gitgide yitirir; en sonunda da onun işlevlerini toplum üstlenir. Bu projeyi, hem devleti yararlı sayan insanlarca hem de yararlı saymayanlarca kullanılabilir bir proje yapmaya çalıştım; bunun anarşist bir sürümünü ve devletçi bir sürümünü modelleyip deneyebilirsiniz” (s. 385).

Teknolojinin İçerilmesi

Kitabın ana tezi olan kapitalizm-sonrasına dönüşü/geçışı mümkün kılacak dinamiğin teknik iktisadi dinamik olduğu tezine karşı, artık teorik değil ama pratik düzeyde de bir eleştiri formüle edebiliriz:

Kapitalizmin, şimdiye kadar yaptığı gibi, teknolojik ilerlemeyi metalaştırarak içermesi de kuvvetli bir olasılıktır. Kuşkusuz ki, bilgi ağırlıklı metalar sıfır fiyata yaklaşarak piyasa dışı alana kayabilir ama kapitalizm yeni teknolojiyi içermeye işini, piyasada daha önce var olmayan yeni metalar ve bu metalara ihtiyaçlar yaratarak yapmaktadır. Esasında Mason’un kendisi de bunu, aşırı üretim krizlerinin karşı dengeleyici faktörleri sıralarken dolaylı olarak anlatmaktadır “...ya daha yüksek değerli fiziki metalar biçiminde ya da hizmet sektörleri yaratma yoluyla, daha yüksek değerde girdiler gerektiren yeni sektörler yaratarak yapar bunu” (s. 223).

Hayal bile edemeyeceğimiz şeylerin gerektireceği emek zamanı, şimdiden hayal bile edemeyebiliriz. Kapitalist sistem içinde yeni fantastik metalara doğru yaratılacak tutkular; örneğin uzayı fethetme tutkusu, bizi fabrikalarda köleler gibi çalışmaya mahkum edebilir. Aşırı üretim krizini dengeleyici karşı eğilimlerdir bunlar.

Yine De

İktisadi olan ile politik olanı bütünleştirememesi olarak adlandırdığım temel sorununu bir kenara bırakacak olursak bu kitap, Marksist emek değer kuramını oldukça güzel özetlemesi, örnek ve güncel çözümlerinin zenginliği; neoklasik iktisat geleneğine yerinde bir eleştiri getirmesi nedeniyle okunmayı ve değer verilmeyi hak ediyor.

Doç. Dr. Yiğit Karahanoğulları
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi